

1995 **Ne-**
derland in
de wereld

Het zestiende jaarboek
voor het democratisch
socialisme

De val van de Berlijnse Muur in november 1989 markeerde het begin van ingrijpende veranderingen in de internationale orde. Alleen bewegen die zich niet in de richting van de 'nieuwe wereldorde' waarop aanvankelijk werd gehoopt. Gewapende conflicten en onbeheerste agressie in Joegoslavië en elders in de wereld hebben juist het beeld van toenemende wanorde in de internationale betrekkingen bevestigd. De nieuwe omstandigheden dwingen vanzelfsprekend tot een herziening van de buitenlandse politiek. Het gaat niet meer om het terugdringen van de bewapeningswedloop tussen Oost en West, maar om *peace-keeping* in VN-verband. Het gaat niet meer alleen om een evenwichtiger welvaartsverspreiding tussen Noord en Zuid, maar ook om het voorkomen en beheersen van gewapende conflicten in de Derde Wereld.

De plaatsbepaling van Nederland in de nieuwe internationale context staat centraal in dit *Zestiende jaarboek voor het democratisch socialisme*. Wat is een adequaat antwoord op de nieuwe internationale situatie vanuit sociaal-democratisch gezichtspunt? Welke speelruimte heeft de Nederlandse overheid nog voor een eigen beleid? Deze vragen komen aan de orde in een vijftal essays over de defensiepolitiek (Siccama), de Noord-Zuidverhouding (Junne), Nederland in Europa (Geelhoed), de Nederlandse cultuurpolitiek (Beyers) en het buitenlandse beleid in zijn algemeenheid (Roze-mond). Daarnaast bevat het boek een aantal korte bijdragen van buitenlanders (Citron, Delwaide, Quatremer) en Nederlanders in het buitenland (Buiter, Tellegen, De Vries) over het beeld van Nederland in de ons omringende wereld.

ISBN 90-295-2315-8

9 789029 523158

Nederland in de wereld

Nederland in de wereld

Het zestiende jaarboek

voor het democratisch socialisme

Onder redactie van

Frans Becker, Wim van Hennekeker,

Bart Tromp en Marjet van Zuylen

Amsterdam

Uitgeverij De Arbeiderspers

Wiardi Beckman Stichting

Het zestiende jaarboek voor het democratisch socialisme is een uitgave van de Wiardi Beckman Stichting, in samenwerking met Uitgeverij De Arbeiderspers. De redactie is benoemd door het curatorium van de WBS, maar verricht haar werkzaamheden in onafhankelijkheid.

Copyright © 1995 Wiardi Beckman Stichting

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van BV Uitgeverij De Arbeiderspers, Singel 262, Amsterdam. *No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means, without written permission from BV Uitgeverij De Arbeiderspers, Singel 262, Amsterdam.*

ISBN 90 295 2315 8/CIP

Inhoud

INLEIDING Redactie *Jaarboek*

7

NEDERLAND IN DE WERELD

Willem H. Buiten *Nederland uit de verte. Beeld en werkelijkheid van Nederland in het buitenland*

23

Jan Geert Siccama *Wankel op eigen benen: Nederlands veiligheidsbeleid na het einde van de Koude Oorlog*

30

Klaus Jürgen Citron *De Nederlandse buitenlandse politiek vanuit een Duits perspectief*

51

Gerd Junne *De Noord/Zuid-verhouding en de positie van ontwikkelings-samenwerking*

58

Jan Willem Tellegen *Nederland in Europa: doen we het zo slecht?*

78

Ad Geelhoed *'Maastricht' en de Nederlandse sociaal-democratie*

87

Jean Quatremer *Het halsstarrige atlanticisme in de Nederlandse buitenlandse politiek*

119

Ton Bevers *Nederlands buitenlands cultuurbeleid*

124

Jacobus Delwaide *Obstinaat of innovatief? De omgang met relatief verval*

146

Sam Rozemond *Dubieuze constanten in de buitenlandse politiek van Nederland*

158

Jan de Vries *Nederland in de wereld*

175

PERSONALIA MEDEWERKERS

181

Nederland uit de verte. Beeld en werkelijkheid van Nederland in het buitenland

Ik ben een van de 'apatrides', de emotioneel ontvaderlandste slachtoffers van de Europese integratie, waar Charles de Gaulle voor gewaar-schuwd heeft. Hoewel ik in Nederland ben geboren en tot mijn achttiende jaar in een Nederlands gezin ben opgegroeid, vertrok onze familie toen ik zes jaar oud was naar Luxemburg. Twee jaar later schoven we door naar Brussel. Vanaf mijn achttiende tot vandaag forens ik tussen Engeland en de oostkust van de Verenigde Staten. Mijn vrouw is Engelse en mijn kinderen komen uit Peru en Bolivia. Hoewel ik de laatste jaren een deeltijdaanstelling heb gehad aan een Nederlandse universiteit, breng ik gemiddeld niet veel meer dan een maand per jaar door in het land van herkomst. De Nederlander in mij is nog niet helemaal verdwenen, maar de symptomen blijven veelal beperkt tot het volgen van Ajax, een liefde voor het schaatsen en het eten, wanneer mogelijk, van grote hoeveelheden zoute drop. Mijn Nederlands is roestig. De hele ontwikkeling van de taal sinds 1968 is aan mij voorbijgegaan.

Desalniettemin, je kunt de Nederlander wel uit de klei trekken, maar je kunt de klei niet uit de Nederlander trekken. In elk geval beschouw ik me bevoegd, niet door talent maar door voorgeschiedenis, tot het schrijven van een stukje over de manier waarop men in het buitenland naar Nederland kijkt.

Wat volgt is een mengelmoesje van persoonlijke indrukken en een uiterst subjectieve verwerking van onsystematische en onwetenschappelijke observaties over de wijze waarop de buitenlanders met wie ik in aanraking kom Nederland beleven en verwerken. De eerste en meest ontnuchterende observatie over wat de rest van de wereld van Nederland denkt, is hoe weinig aandacht er in de rest van de wereld aan Nederland wordt besteed en hoe weinig men van Nederland af weet. Het kan ze bovendien niets schelen. In de Verenigde Staten ontmoette ik voortdurend redelijk intelligente en welopgeleide Amerikanen die ervan overtuigd waren dat België ten oosten van Neder-

land lag en dat Kopenhagen een Nederlandse stad was. Voor de meeste mensen buiten Nederland ligt Nederland net op of buiten de grens van het bewustzijn. Zelfs als het overgrote deel van ons volk (én het parlement, én de regering) verontrust, verontwaardigd, gekwetst of woedend is, ligt men daar in het buitenland niet van wakker. Dat is natuurlijk niet al te verrassend. Waarom zou onze 0,3% van de wereldbevolking meer dan 0,3 % van de wereldaandacht genieten?

De tweede, eveneens wat ontvullende observatie is dat, wanneer Nederland bij uitzondering internationaal in de aandacht staat, het meestal in de vorm is van verhalen die triviaal (prietpraat over een lid van het koninklijk huis), dom (seks), onrepresentatief (Ajax), vertekend (drugs) en vaak onwaar (euthanasie) zijn. In dat opzicht is het natuurlijk niet erg verschillend van de manier waarop er in Nederland over het buitenland verslag wordt gedaan. (Overigens, terwijl ik plichtsgetrouw over 'Nederland' schrijf, zegt elke buitenlander 'Hol-land' en bedoelt hij meestal 'Amsterdam'.)

Wat dan stelt een buitenlander zich voor als hij het woord 'Nederland' hoort? Ik denk aan een aantal stereotypen van Nederland zoals in de donkere spiegel van den vreemde. Elk van deze stereotyperingen bevat een stukje vertekende waarheid. Nederland is een bundel van tegenstellingen, maar de Nederlander is zich doorgaans niet van die tegenstellingen bewust. Integendeel, hij beschouwt zichzelf veelal als geïntegreerd en evenwichtig. Deze vorm van wat kinderlijk aandoende nationale naïviteit hebben Nederlanders gemeen met Amerikanen.

Vrijwel alle belangrijke aspecten van de cultuur en het gedrag van de Nederlander zijn historisch te verklaren. Het is daarom opmerkelijk dat de gemiddelde Nederlander vrijwel niet op bewust niveau met zijn geschiedenis verbonden is. Het nationale bewustzijn is a-historisch, hoewel in feite elke nieuwe dag haast met geweld uit het verleden moet worden losgescheurd.

De eerste stereotypering is die van Nederland als het land van Rembrandt, waar na de Gouden Eeuw nooit meer iets is veranderd. Nederland is het land van de toeristengidsen: melkmeisjes van Vermeer, de grachtengordel, kaas, tulpen, molens, de landschappen van Avercamp en Ruysdael en, in Amerika, Hans Brinker en jongetjes met hun vinger in de dijk. Men is er zich over het algemeen wel van bewust dat dit beeld van Nederland net zo representatief is als John Wayne dat is voor Amerika.

Ten tweede is Nederland het land onder de zee. Elke buitenlander die ooit een Nederlandse polder heeft gezien, is er verbaasd over dat een groot deel van de bevolking niet wakker ligt van het feit dat, als de waterschappen zouden gaan staken, ze allemaal het diploma gekleed zwemmen nodig zouden hebben. *God created heaven and earth, but the Dutch created Holland.* Zeker, maar waarom kozen ze ervoor daar ook te gaan wonen? Ten derde is Nederland het land waar iedereen calvinist is, met inbegrip van de rooms-katholieken en de onkerkelijken. Het land van de schone ramen, de boenende huisvrouw en de open gordijnen, waar gezelligheid belangrijker is dan geluk.

Gemiddeld en in het algemeen is de Nederlander gewillig en gezagsaanvaardend. Tegelijkertijd is er, zelfs in de meest doorbakken burgerman of -vrouw, altijd een onderstroom van anarchisme aanwezig die nooit te ver van de oppervlakte is. Dit ethisch anarchisme is gebaseerd op de innerlijke overtuiging dat, als puntje bij paaltje komt, de autoriteit van het eigen geweten de doorslag geeft. Alle gezag moet verdiend worden. In dit opzicht is iedereen een calvinist, de rooms-katholieke en niet-religieuze volksdelen niet uitgezonderd. Ik zie met belangstelling uit naar de calvinistische versie van de islam die zich op den duur ongetwijfeld in Nederland ontwikkelen zal.

Een vierde stereotypering is Nederland als het land waar iedereen tijdens de Tweede Wereldoorlog piloten verstopte en Anne Frank hielp. Hier moeten we ons er wel voor hoeden de macht van het individuele geweten te overschatten. Ongetwijfeld heeft de stem van het geweten geleid tot vele heldhaftige daden van verzet tegen de nazi's gedurende de Tweede Wereldoorlog. Tegelijkertijd hebben echter plichtsgetrouwe Nederlandse politieagenten in 1941 hun joodse medeburgers opgehaald en bijeengedreven. Hardwerkende Nederlandse treinconducteurs hebben de veewagens naar de kampen gereden. Consciëntieuze ambtenaren hebben de bevolkingsregisters niet vernield. Het strekt tot eeuwige glorie van Amsterdam dat deze stad, als enige in het nazi-rijk, geprobeerd heeft collectief 'nee' te zeggen, toen de razzia's begonnen. Het heeft niet mogen baten.

De stem van het individuele geweten is vaak betweterig en irriterend. Nederland heeft, met de Scandinavische landen, de reputatie een land van *professional do-gooders* te zijn. Elke Nederlander is een dominee en een schoolmeester. Altijd het vingertje. Maar plotseling kan uit de schoolmeesterscultuur de dichter zingen: '... een volk dat voor

tirannen zwicht zal meer dan lijf en goed verliezen, dan dooft het licht'. Moraliserend zeker, maar taal als een stormram!

De moraliserende kant van de Nederlander kan soms naïef of hypocriet aandoen. Jarenlang hebben Nederlanders de Verenigde Staten belerend toegesproken over racisme en rassenrelaties. Toen kwamen de problemen met de Molukse gemeenschap, gevolgd door de groei van de Surinaamse bevolkingsgroep en de immigratie uit Turkije en Noord-Afrika. Plotseling had Nederland een zichtbare allochtone gemeenschap. Alle racistische en xenofobe geluiden en gedragingen die Nederlanders voorheen zo in anderen betreurden, zijn nu ook in Nederland te horen en te zien.

Ten vijfde is Nederland voor buitenlanders het land van euthanasie, drugs, de walletjes en kinderporno (de laatste drie verklaren waarom de Amerikaanse autoriteiten vrijwel elke grote enveloppe openen die mij uit Nederland werd toegezonden). Hier gaan moralisme en betweterigheid samen met tolerantie voor gedragsvormen die men verwerpelijk vindt. Er zijn (natuurlijk) grenzen, maar die liggen toch ruimer dan in vrijwel elk ander land. Ik geef een paar voorbeelden. Homoseksuelen en andere seksuele minderheden worden in Nederland minder lastig gevallen dan waar dan ook. Nederland heeft een liberaal abortusbeleid, maar een betrekkelijk laag aantal abortussen en een laag percentage zwangere teenagers. De combinatie van legalisering en onderwijs heeft het beoogde effect. Bij prostitutie probeert men overlast te voorkomen, exploitatie en misbruik van prostituées te minimaliseren en wordt gezorgd voor medische controle. Voor het overige worden prostituées met rust gelaten. Waarom doet elk land het niet zo? Ook het Nederlandse drugsbeleid is verrassend liberaal en redelijk en komt dicht bij het ideaal van legaliseren, belasten en onderwijzen dan welke andere aanpak waar dan ook.

Ten slotte is de Nederlandse euthanasiepraktijk van het gedogen van actieve euthanasie beschavend en medemenselijk, zolang het onderscheid tussen vrijwillige en bewust gekozen zelfdoding en het onvrijwillig afmaken van lastige patiënten, burens en familieleden duidelijk blijft.

Een zesde voorbeeld is Nederland als het land waar elke financiële prikkel om te werken verdwenen is en waar het feit dat er überhaupt nog iemand werkt een onweerlegbaar bewijs is van de kracht van de traditionele arbeidsethiek.

Een vriendin die, net als ik, haar leven deelt tussen Amerika en Europa, zei eens: 'America isn't a society, it's an economy'. Hetzelfde kan bepaald niet gezegd worden van Nederland. De zwakke, gedecentraliseerde en open Amerikaanse staat (overheid) constrasteert heel sterk met de machtige, gecentraliseerde en gesloten Nederlandse overheid. Bovendien bestaat er in Nederland een saamhorigheidsgevoel, of nationale solidariteit die in Amerika nergens te vinden is. Het is in Nederland (nog) niet aanvaardbaar een aanzienlijke minderheid van de bevolking eenvoudig aan haar lot over te laten. Samenwerking wordt als een deugd beschouwd en niet noodzakelijkerwijs als erkenning van onvermogen tot concurreren.

De corporatistische organisatie van de arbeidsmarkt—met de Sociaal Economische Raad en het Algemeen Verbindend Verklaren van collectieve arbeidsovereenkomsten—en de organisatie van de goedermarkten—met haar vele kartels—waren een institutionele expressie van de naoorlogse cultuur van samenwerking, overleg en nationale solidariteit. Het afbrokkelen van de corporatistische economische structuur, versneld onder druk van ontwikkelingen in de Europese Unie, is een van de belangrijkste structurele ontwikkelingen in de Nederlandse economie van de laatste veertig jaar.

De nationale solidariteit heeft na de Tweede Wereldoorlog ook haar uitdrukking gekregen in de Nederlandse verzorgingsstaat. Deze verzorgingsstaat is gedurende de laatste vijftientig jaar in Nederland (en elders) uit de hand gelopen en verloederd. Tenzij er heftig aan het roer wordt getrokken zullen zij die overheidssteun echt nodig hebben het slachtoffer worden terwijl de klaplopers, subsidievirtuozen, sociale-zekerheidsoplichters en belastingfraudeurs hun praktijken kunnen voortzetten. Gedeeltelijk is die verloedering cultureel te verklaren. De ontwikkeling van sociaal-culturele normen is een subtiel en ingewikkeld proces. Wetgeving en wetsuitvoering kunnen invloed hebben, maar echt sturend te werk gaan is een illusie. Zelfs in het gunstigste geval zal het daarom nog lang duren voor het sociale evenwicht minder tolerant is ten aanzien van vormen van diefstal van gemeenschapsbezit, zoals uitkeringsfraude, belastingfraude en misbruik van de wao. Dit proces zou versneld kunnen worden met verscherpte regelgeving en uitvoering door de overheid. Als geldboetes en gevangenisstraffen goed genoeg zijn voor dieven van privé-bezit, zijn ze zeker op hun plaats voor dieven van gemeenschapsbezit. Het ver-

val van de verzorgingsstaat gaat verder dan strikt illegale of flagrant immorele vormen van gedrag. Het centrale symptoom is het verdwijnen van de erkenning van een noodzakelijk verband tussen rechten en plichten.

Dit achteruitgaan kan tegengegaan worden door te concentreren op de twee centrale functies, de bescherming van de zwakken en de verzekering van individuele risico's waar de markt geen efficiënte oplossing voor kan vinden. Alle andere belangen en belangengroepen moeten minzaam worden genegeerd. Op die manier zou het mogelijk moeten zijn de overheidsuitgaven met zo'n tien procent van het bruto nationaal produkt te verminderen, zonder dat de nationale solidariteit het slachtoffer wordt.

Die solidariteit vindt haar uitdrukking ook buiten de verzorgingsstaat. De Nederlander heeft de reputatie, niet onverdiend, zuinig en zelfs krenterig te zijn. Tegelijkertijd zijn er periodieke uitbarstingen van vrijgevigheid die vaak indrukwekkend zijn (en soms tegen het hysterische aan). Ik herinner me de 'Open het dorp'-actie. Een recenter voorbeeld zijn de overstromingen van begin 1995. Buitenlanders stonden versteld van de collectieve hulpvaardigheid, genereusheid en opofferingsgezindheid van de Nederlanders.

Afgezien van het demonstreren van een zeker talent voor tolerantie, lijkt Nederland de laatste vijftig jaar weinig gedaan te hebben dat de aandacht van de rest van de wereld verdient. Dit is niet noodzakelijkerwijs een slechte zaak. De Nederlander is op z'n best als hij kleinschalig te werk gaat, als hij niet te hard probeert groots en meeslepend te leven. Groot zijn in kleinschaligheid ('...en knielen voor de kleine voeten van het kind waarvoor Herodes vreest'), kracht vinden in zwakte ('De zachte krachten zullen zeker winnen...'), onze dichters hebben het lang bezongen en ze hadden gelijk. Terwijl de farao's zo nodig piramiden moesten bouwen en Lodewijk xiv Versailles, bouwden onze regenten burgerwoningen in Amsterdam. Ik weet waar ik liever woon.

Nederland is een klein Westeupees landje met een groot verleden en een onzekere toekomst. Het is een open vraag of er over honderdvijftig jaar nog iets zal bestaan dat Nederland heet en meer is dan de geografische omschrijving van een deel van de Noordzee dat bewoond was voordat de stijging van de temperatuur het vermogen van de inwoners om de dijken te verhogen overwon.

Zelfs als de natuur genadig is, is het mogelijk dat Nederland als natie en zelfs als volk met een herkenbare cultuur en een gemeenschappelijke taal zal verdwijnen. Soms denk ik dat het mene-tekkel van zo'n culturele euthanasie al te zien is. Hoe tragisch is het als dit inderdaad is wat Nederland te wachten staat? Eén mogelijke respons is: *panta rhei*. Het doet er niet toe. De ideeën van Erasmus, Grotius en Spinoza, de schilderijen van Rembrandt, Vermeer, Saenredam, Van Gogh en Mondriaan behoren tot de erfenis van de hele mensheid. Ik erger me altijd aan die Grieken die per se 'hun' *Parthenon Marbles* terug willen hebben van het Brits Museum. Het is waar dat de Engelsen ze eerlijk gestolen hebben, maar wat zegt dat? Ongetwijfeld is het Parthenon gebouwd met de slavenarbeid van niet-Grieken. Ik ben niet minder de erfgenaam van Pericles, Socrates, Plato, Aeschylus, Sophocles en Euripides dan van de bevolking van het huidige Griekenland. 't Is voor de meeste mensen eenvoudiger om naar Londen te komen dan naar Athene. Laten we die stenen dus maar in Londen laten.

Wat mij toch doet rebelleren tegen een bevallig aanvaarden van de absorptie van onze nationale identiteit in een pan-Europese of wereldcultuur, is de vrees dat onze taal verdwijnen zal. De Nederlandse taal is een instrument van ongeëvenaarde schoonheid en uitdrukingskracht. Hoewel ik haar al lang niet meer machtig ben, kan ik haar nog passief en op afstand bewonderen. Net zoals een pianist die een hand verloren heeft, toch nog steeds de macht en kracht van zijn oude instrument kan ondervinden. Hoe vaak heb ik niet (tevergeefs) geprobeerd mijn liefste Nederlandse gedichten voor mijn Engelstalige vrienden te vertalen. Als de taal zou sterven, sterven die dichters ook.

Het zij zo. Toen Marsman schreef: 'Wie schrijft schrijve in de geest van deze zee...', had hij het niet over de Noordzee of de Waddenzee, maar over de Middellandse Zee. Net zoals Marsman zich de erfenis van joden, Grieken en Romeinen eigen had gemaakt, zo zal ergens in de zeventiende eeuw een dichter in Peru de Noordzee bezingen. Het zal een ode worden aan erfplanters van zijn beschaving wier namen hij niet of nauwelijks zal kunnen uitspreken, maar die dromen droomden van tolerantie en medemenselijkheid en er af en toe, voor een korte tijd, een brokje van realiseerden.